

Бизнестегі құқықтық сауаттылық: маңыздылығы, мәселелері және өсу жолдары

ЖАРИЯЛАНДЫ 08.05.2025	ТІРЕК СӨЗДЕР business law, Digitalization, entrepreneurship, government support, Kazakhstan, legal culture, legal education, legal literacy, legal risks, legal support, small business, бизнес-құқық, бизнес-право, государственная поддержка, Казахстан, Кәсіпкерлік, Қазақстан, құқықтық білім, құқықтық мәдениет, құқықтық сауаттылық, құқықтық сүйемелдеу, құқықтық тәуекелдер, малый бизнес, мемлекеттік қолдау, правовая грамотность, правовая культура, правовое образование, правовое сопровождение, предпринимательство, Цифрландыру, Цифровизация, шағын бизнес, юридические риски	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/178954/
---------------------------------	---	---

Сұлтан Нұрбақ Бағланұлы

Ғылыми жетекші: Ф.ғ.к қауымдастырылған профессор **Тулекова Гулжан Хажмуратовна**

«Тұран» университеті, «Юриспруденция» сериясы

УДК: 340.134

Аңдатпа:

Мақалада кәсіпкерлік қызметті табысты және тұрақты жүргізудің негізгі элементі ретінде құқықтық сауаттылықтың маңызы қарастырылады. Шарттық жұмыстағы, салық және еңбек мәселелеріндегі қателіктерді қоса алғанда, кәсіпкерлердің құқықтық даярлығының жеткіліксіздігі салдарынан туындайтын негізгі проблемалар ашылады. Құқықтық хабардарлықты арттырудың халықаралық және өңірлік (атап айтқанда, қазақстандық) тәжірибесі ұсынылған. Білім беру бағдарламаларының, цифрлық ресурстардың, сондай-ақ іскерлік ортада құқықтық мәдениетті қалыптастырудағы мемлекеттік бастамалардың рөліне ерекше назар аударылды. Автор шағын және орта бизнес субъектілері арасында құқықтық сауаттылық деңгейін арттыру бойынша практикалық шараларды ұсынады.

Кілт сөздер: құқықтық сауаттылық, кәсіпкерлік, бизнес-құқық, Құқықтық тәуекелдер, құқықтық мәдениет, мемлекеттік қолдау, Қазақстан, шағын бизнес, құқықтық білім, цифрландыру, құқықтық сүйемелдеу.

Университет «Туран», серия «Юриспруденция»

Сұлтан Н.Б Университет «Туран»

Правовая грамотность в бизнесе: значение, проблемы и пути повышения

Аннотация:

В статье рассматривается значение правовой грамотности как ключевого элемента успешного и устойчивого ведения предпринимательской деятельности. Раскрываются основные проблемы, возникающие вследствие недостаточной правовой подготовки предпринимателей, включая ошибки в договорной работе, налоговых и трудовых вопросах. Представлен международный и региональный (в частности, казахстанский) опыт повышения правовой осведомлённости. Особое внимание уделено роли образовательных программ, цифровых ресурсов, а также государственным инициативам в формировании правовой культуры в деловой среде. Автором предлагаются практические меры по повышению уровня правовой грамотности среди субъектов малого и среднего бизнеса.

Ключевые слова: правовая грамотность, предпринимательство, бизнес-право, юридические риски, правовая культура, государственная поддержка, Казахстан, малый бизнес, правовое образование, цифровизация, правовое сопровождение.

University «Turan», series «Jurisprudence»

Sultan N.B «Turan» University

Legal literacy in business: importance, challenges, and ways to improve

Abstract:

The article examines the importance of legal literacy as a key element of successful and sustainable business activities. The main problems arising from insufficient legal training of entrepreneurs, including errors in contractual work, tax and labor issues, are revealed. The international and regional (in particular, Kazakhstani) experience of raising legal awareness is presented. Special attention is paid to the role of educational programs, digital resources, as well as government initiatives in shaping legal culture in the business environment. The author suggests practical measures to improve the level of legal literacy among small and medium-sized businesses.

Keywords: legal literacy, entrepreneurship, business law, legal risks, legal culture, government support, Kazakhstan, small business, legal education, digitalization, legal support.

Кіріспе

Құқықтық сауаттылық қазіргі кәсіпкердің негізгі құзыреттерінің бірі болып табылады. Ол қолданыстағы заңнаманы білуді, құқықтық нормалар мен міндеттерді түсінуді, сондай-ақ оларды тез өзгеретін іскерлік ортада іс жүзінде қолдану мүмкіндігін қамтиды. Жаһандану, цифрландыру және халықаралық құқықтық өзара іс-қимылдың күшеюі дәуірінде құқықтық хабардарлық тұрақты және заңға бағынатын бизнестің ажырамас элементіне айналады.

АҚШ, Германия және Сингапур сияқты елдерде құқықтық мәдениеттің жоғары деңгейі ашық іскерлік ортаны құруға, инвестициялар тартуға және экономикалық саладағы құқық бұзушылықтар санын азайтуға ықпал етеді. Керісінше, Қазақстан Республикасын қоса алғанда, дамушы экономикаларда кәсіпкерлердің құқықтық даярлығының жеткіліксіздігі шағын және орта бизнесті дамыту, мемлекеттік институттарға деген сенімді арттыру және шаруашылық жүргізуші субъектілердің құқықтарын қорғау үшін елеулі тежеуші фактор болып қала береді.

Негізгі бөлім (әдістеме, нәтижелер).

Бизнестегі құқықтық сауаттылықтың маңызы

Құқықтық сауаттылық кәсіпкерлік қызметті тиімді және тұрақты жүргізудің маңызды шарты болып табылады. Ол қолданыстағы заңнаманың нормаларын білуді ғана емес, сонымен қатар оларды күнделікті іскерлік тәжірибеде қолдана білуді, заңды тәуекелдерді азайтуды қамтиды.

Құқықтық сауаттылық кәсіпкерге мүмкіндік береді:

- шарттарды дұрыс рәсімдеу және компанияның құқықтық мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету;
- салық, Еңбек, әкімшілік және корпоративтік заңнама талаптарын сақтау;
- мемлекеттік және қадағалау органдарымен сауатты өзара іс-қимыл жасау;
- сот дауларының алдын алу және бизнеске жалпы құқықтық жүктемені азайту.

Өтпелі экономика жағдайында, олардың қатарына Қазақстан Республикасы да жатады, құқықтық сауаттылық ерекше мәнге ие болады. Қазақстандық кәсіпкерлер үшін заңгерлік хабардарлық негізгі факторға айналуға:

- бизнесті қолдаудың мемлекеттік бағдарламаларына дұрыс қатысу (мысалы, DAMU, «Бизнес жол картасы»);
- заңнама талаптарын бұзбай субсидиялар, гранттар және жеңілдікті қаржыландыру алу;
- нормативтік-құқықтық базаның өзгеруіне уақтылы ден қою.

Осылайша, кәсіпкердің құқықтық дайындығы тек құқықтық қорғау құралы ғана емес, сонымен қатар қазіргі жағдайда бизнесті дамытудың стратегиялық ресурсы болып табылады.

Құқықтық сауатсыздықтың негізгі мәселелері

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, кәсіпкерлердің құқықтық сауаттылығының жеткіліксіз деңгейі шағын және орта бизнес саласындағы өзекті мәселелердің бірі болып қала береді. Бұл әсіресе дамушы экономикаларда өткір көрінеді, бірақ ол тұрақты юрисдикцияларда да кездеседі.

Кәсіпкерлік субъектілері кездесетін ең көп кездесетін қиындықтардың ішінде мыналарды атап өтуге болады:

- Негізгі құқықтық білімнің жетіспеушілігі, әсіресе шағын бизнес өкілдері мен арнайы дайындығы жоқ бастаушы кәсіпкерлер.
- Жаңа құқықтық талаптарға бейімделуді қиындататын және бизнесті жоспарлауда белгісіздік тудыратын заңнаманың жиі өзгеруі.
- Білікті заңгерлік кеңестер мен заң қызметтеріне, әсіресе бизнес құрылымдарының тығыздығы төмен аймақтарда шектеулі қол жетімділік.
- Үнемдеуге деген ұмтылысқа байланысты мәмілелерді заңды түрде сүйемелдеу қажеттілігін елемеу, нәтижесінде үлкен шығындар мен құқықтық тәуекелдерге әкелуі мүмкін.

Қазақстан Республикасында жоғарыда аталған проблемалар бірқатар нақты факторлармен шиеленісе түседі. Біріншіден, тілдік тосқауыл байқалады: нормативтік-құқықтық актілердің, сондай-ақ түсіндіру материалдарының едәуір бөлігі негізінен орыс тілінде ұсынылады, ал қазақ тілінде заңдық дереккөздер мен консультацияларға қажеттілік артып келеді. Екіншіден, ауылдық және шалғай өңірлердегі құқықтық инфрақұрылым жеткіліксіз дамыған-қол жетімді құқықтық қызметтер мен оқыту бағдарламаларының жетіспеушілігі байқалады. Үшіншіден, барлық білім беру мекемелері мен бизнес-инкубаторлар кәсіпкерлерді даярлау бағдарламаларына базалық құқықтық пәндерді енгізе бермейді.

Осылайша, құқықтық сауатсыздық бизнес-ортада құқықтық мәдениеттің қалыптасуына және құқықтық тәуекелдердің төмендеуіне кедергі келтіретін жүйелі проблема болып қала береді.

Қазақстанда құқықтық даярлықтың жеткіліксіздігі мәселелері

Қазақстандағы құқықтық сауатсыздық бизнесті тиімді жүргізу үшін елеулі кедергілер тудыратын бірқатар нақты проблемаларға ие. Олардың ішінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

Аймақтық теңгерімсіздік: ауылдық жерлерде және шағын қалаларда заңгерлік кеңес пен кәсіби құқықтық көмекке қол жетімділік шектеулі. Нәтижесінде, осы аймақтардағы кәсіпкерлер көбінесе қаржылық шығындарға немесе заңды санкцияларға әкелуі мүмкін заңды қателіктерге тап болады.

Жаңадан бастаған кәсіпкерлер арасындағы құқықтық мәдениеттің төмендігі: бұл әсіресе жастар мен өзін-өзі жұмыспен қамтыған адамдарға қатысты, олар көбінесе бизнесті дамытудың барлық кезеңдерінде құқықтық қолдаудың маңыздылығын түсінбейді.

Қазақ тілінде бейімделген Құқықтық ақпараттың болмауы: көптеген кәсіпкерлер заңнамалық актілерді түсінуде қиындықтарға тап болады, өйткені Құқықтық ақпараттың көп бөлігі орыс тілінде берілген. Бұл нормативтік актілерді толық меңгеру және оларды бизнесте пайдалану мүмкіндігін азайта отырып, негізінен қазақ тілін меңгергендерге кедергі жасайды.

Заңнаманың күрделілігі мен өзгергіштігі: заңнамалық актілердегі, әсіресе салық салу және лицензиялау сияқты сезімтал салалардағы тұрақты өзгерістер бизнес ортасын белгісіз етеді. Бұл кәсіпкерлерге заң талаптарын бағдарлауды және тұрақты қызметті жүргізуді қиындатады.

Қазақстан Республикасындағы құқықтық сауатсыздықтың практикалық салдары

Тиісті құқықтық сауаттылықтың болмауы бизнес үшін ауыр практикалық салдарға әкелуі мүмкін. Олардың ең көп тарағандары:

Мемлекеттік кірістер органдарының санкциялары: салық есептілігіндегі қателіктер, мәлімделген мәліметтердің сәйкес келмеуі немесе салықты уақтылы төлемеу айыппұлдарға, өсімпұлдарға және тіпті қылмыстық қудалауға әкелуі мүмкін.

Еңбек және әлеуметтік қорғау Комитетінің тексерулеріндегі проблемалар: еңбек заңнамасының бұзылуы, еңбек жағдайларының нормативтік талаптарға сәйкес келмеуі айыппұлдар мен бизнестің жабылуына әкелуі мүмкін.

Субсидияларды ресімдеудегі және мемлекеттік бағдарламаларға қатысудағы қиындықтар: субсидияларды, гранттарды ресімдеу және мемлекеттік бағдарламаларға қатысу мәселелерінде құқықтық білімнің болмауы мемлекеттік қолдауға қол жеткізуді қиындатуы мүмкін, бұл әсіресе шағын және орта бизнес үшін маңызды.

Жеткізушілермен, клиенттермен және жалға берушілермен заңды қақтығыстар: дұрыс жасалмаған шарттар, есепке алынбаған заңды тәуекелдер немесе заңды қолдаудың болмауы сот процестеріне, беделдің жоғалуына және қаржылық

шығындарға әкелуі мүмкін.

Серіктестер мен инвесторлардың сенімсіздігі: құқықтық сауаттылықтың болмауы сыртқы серіктестердің, инвесторлардың және басқа да мүдделі тараптардың сенім деңгейін төмендетеді, бұл жаңа ресурстарды тартуды және бизнесті кеңейтуді қиындатады.

Құқықтық сауаттылықты арттыру жөніндегі мемлекеттік бастамалар

Қазақстанда құқықтық сауатсыздық проблемаларын шешу үшін кәсіпкерлер арасында құқықтық хабардарлықты дамытуға бағытталған бірқатар мемлекеттік шаралар қабылданды:

«Атамекен» Ұлттық Кәсіпкерлер Палатасы өзекті құқықтық мәселелер бойынша ақпарат бере отырып, шағын және орта бизнес өкілдері үшін үнемі тегін заң семинарлары мен тренингтер өткізеді.

Damu бағдарламалары және Qoldau.kz кәсіпкерлерге бизнесті құқықтық сүйемелдеу негіздерін игеруге мүмкіндік беретін оқыту модульдерін, оның ішінде заң мәселелері бойынша оқыту модульдерін қамтиды.

Платформалар құру eGov.kz және business.gov.kz өзекті құқықтық ақпаратпен кәсіпкерлерге заңнамалық өзгерістер мен құқықтық нормалар туралы қажетті деректерді жедел алуға мүмкіндік береді.

ҚР Білім және ғылым министрлігі қолдайтын Coursera және OpenU сияқты платформаларда онлайн курстарды дамыту кәсіпкерлерді офлайн сабақтарға қатыспай-ақ құқықтық аспектілерге үйретуге мүмкіндік береді.

Қазақстан бизнесінде құқықтық сауаттылықты арттыру жолдары

Қазақстан кәсіпкерлері арасында құқықтық сауаттылық деңгейін арттыру үшін мынадай практикалық шараларды ұсынуға болады:

Қол жетімді заңгерлік кеңес беру үшін аймақтық құқықтық қолдау орталықтарын дамыту, әсіресе ауылдық және шалғай аймақтарда.

Шағын бизнес пен өзін-өзі жұмыспен қамтығандарды қоса алғанда, кәсіпкерлердің әртүрлі санаттары үшін қолжетімді және түсінікті болатын кәсіпкерлер үшін бейімделген заңды гайдбуктар жасау.

Кәсіпкерлерге жоғары сапалы білім беру қызметтерін ұсына алатын мамандар желісін құру мақсатында заң мәселелері бойынша бизнес-тренерлердің біліктілігін арттыру.

Еліміздің барлық кәсіпкерлері үшін құқықтық ақпаратқа тең қолжетімділікті қамтамасыз ететін қазақ тілінде заңгерлік кеңес беру бағдарламаларын кеңейту.

Бизнес пен заңгерлік жоғары оқу орындары арасындағы ынтымақтастықты ынталандыру, бұл құқықтық хабардарлықты арттыру және бизнес қажеттіліктеріне бағдарланған заңгерлерді даярлау тетіктерін құруға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Құқықтық сауаттылық бизнесті табысты және тұрақты жүргізуде, әсіресе Қазақстан сияқты өтпелі экономикасы бар елдерде шешуші рөл атқарады. Кәсіпкерлер арасындағы құқықтық хабардарлықтың жоғары деңгейі құқықтық тәуекелдерді азайтып қана қоймай, мемлекеттік қолдау бағдарламаларын тиімді пайдалануға, қаржылық шығындарды азайтуға, сондай-ақ бизнес-ортадағы жалпы құқықтық мәдениетті жақсартуға мүмкіндік береді.

Қазақстанда құқықтық сауаттылықты дамытуда қол жеткізілген жетістіктерге қарамастан, шешуді талап ететін бірқатар проблемалар бар. Оларға құқықтық көмекке қол жеткізудегі өңірлік теңгерімсіздік, қазақ тілінде бейімделген Құқықтық ақпараттың болмауы және кәсіпкерлер үшін, әсіресе ауылдық жерлерде мүмкіндіктердің шектелуі жатады. Бұл факторлар бизнестің мүмкіндіктерін айтарлықтай шектейді және оны дамытуға кедергі болады.

Дегенмен, DAMU бағдарламалары арқылы оқыту сияқты мемлекеттік бастамалар және Qoldau.kz. онлайн-платформалар құру және білім беру іс-шараларын өткізу кәсіпкерлер арасында құқықтық хабардарлықты арттыруда маңызды рөл атқарады. Құқықтық инфрақұрылымды жақсарту, құқықтық ресурстардың қолжетімділігін қамтамасыз ету, сондай-ақ бизнес, білім беру мекемелері мен мемлекеттік органдар арасындағы ынтымақтастықты дамыту бойынша күш-жігерді жалғастыру маңызды.

Қазақстанда құқықтық сауаттылықты одан әрі арттыру үшін өңірлік құқықтық қолдау орталықтарын құруға, қазақ тіліндегі бағдарламаларды кеңейтуге және кәсіпкерлер үшін заңгерлік білім беру сапасын жақсартуға көңіл бөлу қажет. Бұл шаралар елімізде неғұрлым тұрақты және ашық іскерлік орта құра отырып, кәсіпкерлік қызметтің құқықтық негізін нығайтуға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Анисимов А.Л. *Правовая культура и правосознание в предпринимательской деятельности.* – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2020.
2. Глазкова Л.Н. *Основы правовой грамотности для бизнеса.* – СПб.: Питер, 2019.
3. Храбров В.Н. *Правовые основы предпринимательства.* – М.: Норма, 2021.
4. Есмағамбетова А.С. *Кәсіпкерлік құқық негіздері.* – Алматы: Заң, 2022.
5. *SME and Entrepreneurship Policy in Kazakhstan.* – OECD Publishing, 2018.
https://www.oecd.org/en/publications/sme-and-entrepreneurship-policy-in-kazakhstan-2018_9789264301450-en.html

6. *Legal Literacy and Access to Justice - UNDP Global Reports, 2020.*
<https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/Rule%20of%20Law%20Annual%20report%202020-Highlights.pdf>
7. *World Bank. Doing Business 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies.*
<https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/130bd2f3-f4b5-5b77-8680-01e6d6a87222>
8. *Kalinina I.V. Legal Risks in Business and Their Minimization. // Business Law Journal, 2021.*
<https://ersj.eu/journal/3802/download/Managing+the+Legal+Risk+of+a+Business+Client.pdf>
9. *gov.kz - Официальный портал поддержки бизнеса в РК.* <https://bgov.kz/ru>
10. *Global Business Legal Literacy Tools. - Accessed 2024.*
<https://www.rocketlawyer.com/>

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.